

OKÇUZÂDE MEHMED ŞÂHÎ'NİN NESRİ

Yılmaz ÖKSÜZ*

Özet

Klâsik Türk edebiyatı nazım ve nesir olmak üzere iki koldan gelişmiş; fakat itibar gören genelde nazım olmuştur. Öyle ki nesrin sahasına giren tarihler, nasihatnâmeler, tasavvufî eserler, lûgatler hatta şuarâ tezkireleri bile nazmen de yazılmıştır. Fakat bu, nesir alanında kayda değer eser verilmediği yahut önemli şahsiyetler yetişmediği anlamına gelmemektedir. Bu edebiyat, bir yandan Fuzûlî, Bâkî ve Nedim gibi büyük şairler yetiştirirken diğer yandan Sinan Paşa, Veysî ve Nergisî gibi önemli nâsirler görmüştür. Nesir sahasındaki önemli şahsiyetlerden biri de Okçuzâde Mehmed Şâhî'dir. Bu makalede onun nesri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nesir, Okçuzâde Mehmed Şâhî, Ahsenü'l-hadîs.

PROSE OF OKCUZADE MEHMED SHAHI

Abstract

Classical Turkish literature developed two branches, consisting of prose and verse; however, in general, verse has been the respected one. Such that, history books, advice studies, mystical artifacts, glossaries, poets biographies which enter the field of prose are even written in verse. But, this does not mean significant work is not given or prominent personalities are not educated in the field of prose. While this literature brings up great poets such as Fuzuli, Baki and Nedim; it has also seen significant prose writers like Sinan Pasa, Veysi and Nergisi. Also, one of the most important personalities in the field of prose is Okcuzade Mehmed Shahi. His prose is discussed in the article.

Key Words: Prose, Okcuzade Mehmed Shahi, Ahsenu'l-hadith.

* Öğr. Gör. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, yilmaz.oksuz@gop.edu.tr

GİRİŞ

Türk edebiyatının genelinde olduğu gibi Osmanlı dönemi Türk edebiyatı da nazım ağırlıklı bir edebiyattır. Gerek ezberleme kolaylığı gerekse tabiatındaki câzibeden dolayı iltifat gören nazım olmuş, nesir geri plana atılmıştır. Öyle ki, şair vasfını hâiz olmayan nice şahsiyet, eserini manzum olarak kaleme alırken; normalde nesir sahasına giren tarihler, nasihatnâmeler, tasavvufî eserler, lûgatler hatta şair tezkireleri bile nazmen de yazılmıştır. Ancak nazım hâlinde yazılan bu eserlerin tamamının sanat değeri taşıdığı yahut sanat kaygısıyla kaleme alındığı iddia edilemez. Nitekim vezinli ve kafiyeli olarak vücuda getirilen her nazım şiir değildir. Şiir sayılabilmesi için edebî niteliğe sahip olmalıdır. Diğer yandan, nesir halinde kaleme alınanların bütünü de edebî değerden yoksun değildir. Manzum olmayan her türlü ürünün adı olan nesrin, edebî ve bediî niteliklere sahip bir kısmı mevcuttur ki, buna inşâ denilmektedir¹. Ancak çeşitli sebeplerle Osmanlı edebiyatında rağbet görenin, şiir yahut nazım olduğu rahatlıkla söylenebilir. Nitekim, hicviye ve kasideleriyle ünlü divan şairi Nef'î (ö. 1044/1635), kabiliyeti olmasına rağmen inşâyâ tenezzül etmediğini şöyle dile getirmektedir:

Tenezzül eylemem inşâyâ eylesem belki

Müsebbihân-ı felek vird ederdi inşâmı².

Fakat bu, şiire kabiliyeti olmayan zevâtın inşâyâ yöneldiği veya edebî yeti bakımından münşîlerin şairlerden daha geride olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Edebî ürünlerimize bakıldığında şiirin gerisine düşmeyecek münşeâtların ve nice şairleri aratmayacak münşîlerin varlığı görülecektir. Bu şahsiyetlerden birisi de 17. yüzyıl Osmanlı devlet adamlarından Okçuzâde Mehmed Şâhî (970/1562-1039/1630)'dir. Kendisinin bu sahada *Ahsenü'l-hadîs, en-Nazmü'l-mübîn fi âyâtî'l-erba'în* ve *Münşeât* gibi önemli eserleri bulunmaktadır. *Ahsenü'l-hadîs* adlı eseri üzerinde yapılmış bir doktora tezinden³ üretilen bu makalede, onun nesri ele alınmıştır.

1. OKÇUZÂDE MEHMED ŞÂHÎ (HAYATI-ŞAHSİYETİ-ESERLERİ)

Osmanlı Devleti'nin önemli kademelerinde görev yapmış olan Mehmed

¹ Bu yüzden nazım yazana nâzım denirken, şiir söyleyene şair denilmektedir. Aynı şekilde nesir kaleme alana nâsir adı verilirken, inşâ vücuda getirene münşî ismi verilmektedir. Fatih Köksal, *Klâsik Dönem Osmanlı Nesri*, İstanbul: Kriter Yay., 2009, s. 11.

² "Nesir yazmaya tenezzül etmem, eğer tenezzül edip de nesir kaleme alsaydım, belki gökteki melekler benim inşâmı vird edinirlerdi". Nef'î, *Divan*, der-vasf-ı Hz. Sultân Murâd Han.

³ Yılmaz Öksüz, *Okçuzâde Mehmed Şâhî'nin Ahsenü'l-hadîs'i (İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas, 2016.

Şâhî, çok yönlü bir şahsiyettir. O, devlet adamı olmasının yanında ilim adamı, şair, münşî, hattat ve mutasavvıftır. Bu yüzden çalışmada tezkireler, tarihler, mevkî sahiplerine göre olan eserler, biyografiler, ansiklopediler, makaleler gibi muhtelif türdeki eserlere müracat edilmiş ve gerekli bilgiler toplanmıştır.

1.1. Hayatı

970 (1562) yılında İstanbul'da doğan Mehmed Şâhî⁴, Dîvân-ı Hümâyûn kâtipliği, defterdârlık, reisülküttâblık, Kıbrıs ve Halep beylerbeyliği gibi devlet görevleri yapmış olan Okçuzâde Mehmed Paşa (ö. 995/1587)⁵'nin oğludur⁶. Şiirlerinde önceleri "Zeynî"⁷, sonraki yıllarda "Şâhî"⁸ mahlasını kullanan ve kaynaklarda Mehmed Bey, Mehmed Şâh, Mehmed Şâhî, Mîr Mehmed Şâhî, Mehmed Şâhî Bey, Okçuzâde Mehmed Şâhî isimleriyle⁹ anılan müellifin adı Mehmed'dir. Küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı ve iyi bir medrese eğitimi aldı. Hiddetli tabî'atı ve üstün zekâsıyla temâyüz eden Mehmed Şâhî, dersini Ma'lûlzâde Nakîb Efendi (ö. 993/1585)'den tamamladı ve 988 (1580)'de on sekiz yaşında icâzet aldı¹⁰.

Hocası Nakîb Efendi'nin 988 (1580)'de Kadızâde Ahmed Şemseddîn

⁴ Nev'îzâde Atâyî, *Hadâîku'l-hakâik fi tekmileti's-Şakâik*, (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul: Çağrı, Yay., 1409/1989, c. 2, s. 730; Şemseddîn Sâmî, *Kâmûsu'l-a'lâm*, İstanbul: Mihrân Matb., 1306, c. 4, s. 2839; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, (haz. Cemal Kurnaz - Mustafa Tatçı), Ankara: Bizim Büro Yay., 2001, c. 2, s. 479; Christine Woodhead, "Okçuzâde Mehmed Şâhî", *DİA*, c. 33, Ankara, 2007, s. 335; Alim Yıldız, "Okçuzâde Mehmed Şâhî ve Manzum Kırk Hadis Tercümesi: Ahsenü'l-hadîs", *Geleneğin İzinde*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2013, s. 277.

⁵ Bir okçunun oğlu olan Mehmed Paşa, Dîvân-ı Hümâyûn katibi olmasının ardından sırasıyla Anadolu defterdârı (1578), reisülküttâb (1581), başdefterdâr (1582) olmuştur. Bu görevde bulunduğu sırada Cüce Nasuh ile olan muamelesinden dolayı azledilerek tevkif edilen Mehmed Paşa, daha sonra affedilmiş; Kıbrıs ve Halep beylerbeyliği vazifelerini ifâ etmiştir (1585). Tekrar azledilen Mehmed Paşa, kısa süre sonra 1587'de vefat etmiştir. Bazı kaynaklar [Okçuzâde Mehmed Şâhî Bey, *el-Makâmü'l-Mahmûd*, (terc. Hür Mahmut Yücer - Mehmet Rûzi), Dârulhadis Yay., İstanbul, 2006, s. 15; TDEA, I, 172] onun, *Şecâ'atnâme* sahibi Âsafî Dal Mehmed Paşa (ö. 1006/1597-98) ile aynı kişi olduğunu söylerse de, bu doğru değildir. Âsafî Dal Mehmed Çelebi, *Şecâ'atnâme*, (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2007, s. XVIII.

⁶ Beyânî, *Tezkiretü's-şuarâ*, (haz. İbrahim Kutluk), Ankara: TTK Yay., 1997, s. 135; Kınalızâde, *Tezkiretü's-şuarâ*, (haz. İbrahim Kutluk), Ankara: TTK Yay., 1989, c. 1, s. 514; Nev'îzâde, *age.*, s. 730; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matba'a-i 'Âmire, 1333, c. 2, s. 78; Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul: Devlet Matba'ası Yay., 1928, s. 445; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, (haz. Nuri Akbayar), İstanbul: KB & TV Yay., 1308/1996, c. 4, 1065, 1079; Şemseddîn Sâmî, *age.*, c. 4, s. 2839; Woodhead, *agm.*, s. 335; Yıldız, *agm.*, s. 277.

⁷ Müstakimzâde, *age.*, s. 445; Kınalızâde, *age.*, c. 1, s. 515; Mehmet Nâil Tuman, *age.*, c. 2, s. 479.

⁸ Kınalızâde, *age.*, c. 1, s. 515; Woodhead, *agm.*, s. 336; Yıldız, *agm.*, s. 278.

⁹ Nev'îzâde, *age.*, c. 2, s. 730; Şemseddîn Sâmî, *age.*, s. 2839; Mehmed Süreyya, *age.*, c. 4, s. 1079.

¹⁰ Kınalızâde, *age.*, c. 1, s. 514; Nev'îzâde, *age.*, s. 730; Woodhead, *agm.*, s. 335; Yıldız, *agm.*, s. 277.

Efendi (ö. 988/1580) yerine “müftî-i müşkilgüşâ-yı Rûm”¹¹ olmasıyla¹² Dîvân-ı Hümâyûn katipliğine geçerek resmî görevine başlayan Mehmed Şâhî, zeâmetle¹³ müteferrika¹⁴ grubu içinde yer aldı. 1004 (1596)’te Sinan Paşa’nın yerine sadrazamlığa getirilen Damad İbrâhim Paşa’nın baştezkirecisi ve sır kâtibi oldu¹⁵. Onun 1010 (1601)’daki vefatına kadar himayesinde kaldı¹⁶. 1005 (1596) tarihinde Musa Çelebi’nin yerine reîsülküttâb ve baş defterdâr olan Mehmed Şâhî, 1006 (1597) senesinde defterhâne-i hümâyûn emîni oldu¹⁷. İki ay sonra azledildi¹⁸ ve sefere katılan kâtipler arasına dahil edildi. Bilâ-emr İstanbul’a geldiği için tâkibata uğradı ve hapsi istendi¹⁹. 1007 (1599) yılında Hamza Paşa’nın yerine nişancı²⁰ tayin edildi ve sefer için görevlendirildi²¹. 1008 (1600) tarihinde görevinden alınan Mehmed Şâhî, aynı sene içinde yeniden nişancı olduysa da 1010 (1601)’de azledildi. Hamza Paşa tekrar iâde olunurken²² kendisine herhangi bir görev verilmedi²³. 1013 (1605) yılında Murâd Efendi’nin yerine Mısır defterdârı oldu. Görevden alınınca Mısır’da salyâneli sancak beyliklerinden biri kendisine verildi. 1016 (1608) tarihinde Mısır beylerbeyi olan Kara Mehmed Paşa tarafından salyâneli beylikler kaldırılınca İstanbul’a döndü (1017/1608). Uzun süre önemli bir görevde bulunmadı. 1029 (1620)’da ikinci kez defter emîni, 1030

¹¹ İlmiye sınıfının âmiri olan müftî-i müşkilgüşâ/ şeyhülislâm, en yüksek dereceye sahip müderris olarak bilinir. Osmanlılar’ın ilk dönemlerinde ilmiyenin en üst rütbesi kazaskerlik iken Fâtih döneminden sonra bu paye müftülük olmuştur. Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Gökkuşbu Yay., 2010, s. 609.

¹² Mehmet İpşirli, “Kadıızâde, Ahmed Şemseddin”, *DİA*, c. 24, Ankara, 2001, s. 96; Tahsin Özcan, “Mehmed Efendi, Mâlûlzâde”, *DİA*, c. 28, Ankara, 2003, s. 457; Nev’îzâde, *age.*, c. 2, s. 730.

¹³ Osmanlılar’da sipâhîlere verilen en büyük timâr olup yıllık 20.000 ile 99.000 akçe arasında idi. Fehmi Yılmaz, *age.*, s. 711.

¹⁴ Osmanlılar’da hükümdâr ile vezirlerin maiyetinde bulunan bir tür hizmetli sınıfı. Sarayda çeşitli hizmetler yapmakla görevli olan müteferrikanın diğer hizmetlilerden farkı, mevki açısından seçkin olmaları ve muayyen bir işle değil değişik hizmetlerle ilgilenmeleridir. Erhan Afyoncu, “Müteferrika”, *DİA*, c. 32, Ankara, 2006, s. 183; Yılmaz, *age.*, s. 486.

¹⁵ Nev’îzâde, *age.*, s. 730; Woodhead, *agm.*, s. 335; Yıldız, *agm.*, s. 277.

¹⁶ Woodhead, *agm.*, s. 335.

¹⁷ Mehmed Süreyya, *age.*, c. 4, 1079; Nev’îzâde, *age.*, c. 2, s. 730; Şemseddîn Sâmî, *age.*, c. 4, s. 2839.

¹⁸ Nev’îzâde, *age.*, s. 730; Woodhead, *agm.*, s. 335; Yıldız, *agm.*, s. 277.

¹⁹ Selânikî, *Târîh-i Selânikî*, (haz. Mehmet İpşirli), Ankara: TTK Yay., 1999, c. 2, s. 719, 739.

²⁰ Tuğrâî, tevki’î ve tuğrâkeş ile aynı anlama gelen nişancı, Osmanlılar’da padişahın tuğrâsını çeken, Dîvân-ı Hümâyûn üyesi üst düzey görevlidir. 16. yüzyıla kadar ilmiye mensupları arasından, bu tarihten sonra kalemiye sınıfından seçilmiştir. Erhan Afyoncu, “Nişancı”, *DİA*, c. 33, Ankara, 2007, s. 335. Yılmaz, *age.*, s. 503.

²¹ Daima padişahın yanında bulunması gereken görevlilerin başında gelen nişancının sefer için görevlendirilmesi Selânikî tarafından eleştirilir. Selânikî, *age.*, c. 2, s. 808.

²² Mehmed Süreyya, *age.*, c. 4, 1079; Nev’îzâde, *age.*, s. 730; Yıldız, *agm.*, s. 278.

²³ Woodhead, *agm.*, s. 335.

(1621) yılında tekrar nişancı oldu²⁴. Lehistan seferine katıldı, bu sefer esnasında görevinden azledildi. Sultan Mustafa'nın ikinci saltanatında (1622-1623) beşinci kez nişancı olan²⁵ Mehmed Şâhî, 1033 (1624) senesinde azledildi ve emekliye ayrıldı²⁶.

Beşinci kez getirildiği nişancılıktan azledildikten sonra emekli olan Mehmed Şâhî, 1039 (1630) yılı başında altmış dokuz yaşındayken İstanbul'da vefat etti²⁷. Kabri Sünbül Efendi civarında Ekmekçioğlu dairesinin yanında bulunmaktadır²⁸. Mehmed Şâhî, vefatına kadar ma'zûliyet hayatı yaşadı. Tuhaf ki, ma'zûliyet yılları Hoca Sa'deddîn Efendi (ö. 1008/1599)'nin oğullarının şeyhülislâm olduğu döneme rastlar. Woodhead, bunu, o aileyle rekabet içinde olan karşı gruba mensup oluşuna dayandırır²⁹.

Ailesi hakkında ayrıntılı bilgi olmayan Mehmed Şâhî'nin hattat Vak'î Ahmed Efendi (ö. 1060/1650) adında bir oğlu vardır³⁰. Babasından nesih, sülüs ve tevkî'î hatları meşk eden Ahmed Efendi, Şeyhülislâm Bahâî'nin tezkirecisi olmuş, Süleymâniye müderrisi iken 1060 (1650) senesinde vefat etmiştir³¹.

1.2. Tarîkatı

Hüdâyî dergâhının müntesip veya müdâvimi olduğu söylenen³² Mehmed Şâhî, Celvetî tarîkatına bağlıdır. *Ahsenü'l-hadîs*'in girişinde tarîkatın kurucusu Aziz Mahmud Hüdâyî (ö. 1038/1628)³³ hakkında ayrıntılı bilgi verirken ondan ve tarîkatından övgüyle bahsetmekte, ona duyduğu muhabbeti dile getirmektedir³⁴.

“... ve ol vâhîd-i muqtedâ-bih bir mürşid-i kâmil-i feyz-dihdür ki

²⁴ Mehmed Süreyya, *age.*, 1079; Nev'îzâde, *age.*, s. 730; Woodhead, *agm.*, s. 335; Yıldız, *agm.*, s. 278.

²⁵ Woodhead, “bu görevi yakın arkadaşı Şeyhülislam Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi (ö. 1053/1644) vasıtasıyla elde etmiş olduğu kanaatindedir (Yahyâ Efendi'nin şeyhülislâmlığa Hocazâdeliler'in yerine gelişi göz önüne alınırsa, bu kana'at doğru gibidir). Woodhead, *agm.*, s. 336. Bursalı, “onun beşinci defa Dîvân-ı Hümâyûn nişancılığına getirilişinin III. Mehmed zamanında (1595-1603) olduğunu” söylemektedir. Ancak tarihler göz önüne alındığında bu ifade isabetli görünmemektedir. Bursalı, *age.*, c. 2, s. 78.

²⁶ Nev'îzâde, *age.*, s. 731; Woodhead, *agm.*, s. 335-336; Yıldız, *agm.*, s. 278.

²⁷ Müstakimzâde, *age.*, s. 445. Mehmed Süreyya [*age.*, c. 4, 1079] yetmiş yaşında vefat ettiğini söylemekte; fakat doğum ve ölüm yılları (970/1562-1039/1630) nazara alındığında onun altmış dokuz yaşında vefat ettiği anlaşılmaktadır.

²⁸ Bursalı, *age.*, c. 2, s. 78; Mehmet Nâil Tuman, *age.*, c. 2, s. 479; Yıldız, *agm.*, s. 278.

²⁹ Woodhead, *agm.*, s. 336.

³⁰ Mehmed Süreyya, *age.*, c. 4, 1079; Müstakimzâde, *age.*, s. 82, 445; Yıldız, *agm.*, s. 278.

³¹ Mehmed Süreyya, *age.*, c. 5, s. 1650; Müstakimzâde, *age.*, s. 82.

³² Hasan Kâmil Yılmaz, “Aziz Mahmud Hüdâyî”, *DİA*, c. 4, Ankara, 1991, s. 339.

³³ Hakkında bilgi için ayrıca bk. H. Kamil Yılmaz, *agm.*, s. 338-340; Mustafa Tatcı - Musa Yıldız, *Aziz Mahmud Hüdâyî, Dîvân-ı İlahiyat*, İstanbul: H Yay., 2008.

³⁴ İlgili kısmın tamamı için bk. Öksüz, *agt.*, s. 228-232 [3a-5a].

menâşîr-i şürûrî nâşire olan mie-i ‘âşirede tecdîd-i ma‘âlim-i tarîkat ve ihyâ-yı devâris-i ma‘rifet itmekle ‘âlem-i ervâhdan her şabâh u revâh ‘atebe-i vâlâ-cenâbına bu vechile hîtâb olunur ki **mışrâ’**:

فَهَذَا زَمَانٌ أَنْتَ لَا شَكَّ وَاحِدُهُ³⁵

zât-ı hidâyet-medârlarına mahmiyye-i Üsküdâr meşvâ vü maşar ve her yevm-i hâmis ifâza-i kelâm-ı nefis ile mahrûrân-ı kürbet-i riyâzeti tenfis ol hâzrete de‘b-i muqarrer olup mutaşaddiyân-ı zühd ü takvâ huşûşen mutaşaddirân-ı tekrime-i fetvâ meclis-i naşîhatlerinde zânû-yı istikânet üzre câsim ve dâmen-i ‘ismet-tırâzlarını lebi edeb ü niyâz ile lâşim olurlar”. (s. 229)

Eserini bir devlet büyüğü yerine Hüdâyî’ye takdim etmesi ve Hüdâyî’nin de takdim edilen nüshaya kendi hattıyla takrîz yazması³⁶, *Ahsenü’l-hadîs* gibi *en-Nazmü’l-mübîn* ve *el-Makâmu’l-Mahmûd* mukaddimesinde³⁷ Hüdâyî’ye bağlılığını bildirmesi kana‘atimizi te‘yid etmektedir. Hür Mahmut Yücer ile Mehmet Rûzi, *el-Makâmu’l-Mahmûd* tercümesinde -Emîn Efendî’ye istinâden- “Aziz Mahmud Hüdâyî’nin halifelerinden olduğunu”³⁸ söylemektedir. Fakat bu bilgi, tarafımızca doğrulanamamıştır³⁹.

1.3. Şahsiyeti

İyi bir medrese eğitimi aldığı, ilim ve fazîletin hakkını verdiği hususunda müttefik olan kaynaklar, ilmin meşakkatine dayanamayıp riyâset ü ze‘âmet semtine yöneldiği hususunda da hem-fikirdir. Müstakimzâde, “kendi her kaleimde ‘ilm ü fazlî müsellim idi”⁴⁰ derken; Şemseddîn Sâmi, “başlangıçta ilim yoluna sülûk ettiğini”⁴¹ söylemektedir. Emîn Efendi, “ricâl-i devletden ‘âlim ü fâzil bir zâtdur”⁴² buyururken; Beyânî, “tarîk-i ilmin meşakkatine tahammül itmeyüp ze‘âmet semtine tahavvül itmişdür fezâil-i bî-hisâb iktisâb itmişdür”⁴³ ifadesini kullanmaktadır.

³⁵ “Bu zamanın en büyüğü (efendisi) şüphesiz sensin”.

³⁶ Söz konusu ifadeler ve takrîz şu şekildedir: “*Kutbu’l-‘ârifîn merhûm eş-Şeyh Mahmûd Efendî’ye ‘arz olındukda zahr-ı kitâba kendi dest-i hatları ile takrîz ü tahrîr itdükleridür:*

Hâlık’un lutfına it hamd ü senâ

أَثَّتَ اللَّهُ تَبَاتُ حَسَنًا

Okçuzâde Mehmed Şâhî, *Ahsenü’l-hadîs*, Mevlânâ Müzesi Türkçe Yazmaları, Yz. No: 655, [1a].

³⁷ Okçuzâde Mehmed Şâhî Bey, *el-Makâmu’l-Mahmûd*, (terc.: Hür Mahmut Yücer - Mehmed Rûzi), İstanbul: Dâruhadis Yay., 2006, s. 16-17.

³⁸ Okçuzâde Mehmed Şâhî Bey, *age.*, s. 17. (Mehmed Emîn Efendi, *Menâkıb-ı Kethüdâzâde*, İstanbul, 1309, s. 306).

³⁹ Emîn Efendî’nin eserinin ulaşabildiğimiz farklı baskısı için bk. el-Hac Mehmed Ârif Efendi (Emîn Efendi), *Menâkıb-ı Kethüdâzâde*, (haz. Hasan Gürkan - Hür Mahmut Yücer), İstanbul: İnsan Yay., 2009, s. 228.

⁴⁰ Müstakimzâde, *age.*, s. 445.

⁴¹ Şemseddîn Sâmi, *age.*, c. 4, s. 2839.

⁴² Emîn Efendi, *Menâkıb-ı Kethüdâzâde*, s. 228.

⁴³ Beyânî, *age.*, s. 135.

Kınalızâde ise “önceleri ilme yönelmekle birlikte ilmin yüküne tahammül edememe endişesinden riyâset ü ze’âmet elbisesine büründüğü” beyanında şunları söylemektedir:

“Muqaddimen tarîk-i ilme sâlik dânişmend ve hiddet-i tab‘ u şiddet-i zekâyla bî-mânend olub merhûm Ma‘lûlzâde mesned-nişin-i iftâ vü ifâde iken hîdmet-i i‘âdesinden mülâzim olmağla rif‘at ü ‘alâsı ziyâde olmuş idi. Hâlen bâr-ı belâ-yı tarîk-i ilme mütehammil olmamağ havfindan mütehavvil olub esbâb-ı riyâset ü ze’âmetle mütezemmil oldu”⁴⁴.

İyi derecede Arapça ve Farsça bilen Mehmed Şâhî, tefsir, hadis, fıkıh gibi dinî alanlara vâkıftır. Eserlerinde ayet, hadis, şiir gibi Arapça unsurları ustalıkla ele aldığı gibi; Farsça şiirleri de mahâretle kullanmaktadır.

Aynı zamanda şair olan Mehmed Şâhî, Zeynî mahlasıyla kaleme aldığı beyitlerle yirmili yaşlardayken⁴⁵ Kınalızâde’nin tezkiresine girmeyi başarmış; “kemân-ı bâlinden halâs bulan sihâm-ı kelâmı hedef-i kabûl-i erbâb-ı kemâle vusûl bulmuşdur hâlen vâsıl-ı sinn-i şebâbdur”⁴⁶ ifadeleriyle iltifatına mazhar olmuştur. Kınalızâde’nin tezkiresine tahrir olunmak seçtiği beyitler ise şöyledir:

Berg-i gül ‘ârız-ı dildâre dime oldu nazîr
Ter düşüp çünkü ruḡ-ı âlı olur reng-pezîr
Gör du‘â-i kadehi niçe mücerredür kim
Ne kadar serd ise dilberlere eyler te’sîr
Benden ırağ olursa ‘aceb mi ol meh-cebîn
Şek itdi kulı olduğuma gelmedi yakîn⁴⁷.

Daha sonra “Şâhî” mahlasını alan şair⁴⁸, bu mahlasla pek çok şiir yazmış olmalıdır. Müstakimzâde, onun için “dîvân-ı eş‘ârı vardır”⁴⁹ demektedir. Fakat yapılan araştırmalarda bu esere rastlanmamıştır. Atâyî ile Müstakimzâde, Şâhî mahlasıyla yazdığı şiirlere örnek olarak şu beyti verirler:

Maḡbûl olur egerçi güzellerde ḡüsn ü ân
Âmmâ ne ân ki bâ‘iş-i cevri ola her zamân⁵⁰.

⁴⁴ Kınalızâde, *age.*, c. 1, s. 514-515.

⁴⁵ Mehmed Şâhî’nin doğumu: 970 (1562), Kınalızâde’nin tezkiresinin bitiş tarihi: 994 (1586). Kınalızâde, *age.*, c. 1, s. 10.

⁴⁶ Kınalızâde, *age.*, c. 1, s. 515.

⁴⁷ Kınalızâde, *age.*, c. 1, s. 515; Yıldız, *agm.*, s. 279.

⁴⁸ Kınalızâde, *age.*, c. 1, s. 515; Woodhead, *agm.*, s. 336; Yıldız, *agm.*, s. 278.

⁴⁹ Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 445.

⁵⁰ Nev‘îzâde, *age.*, c. 2, s. 731; Müstakimzâde, *age.*, s. 445.

Mehmed Şâhî, şair olarak da tanınmakla birlikte asıl şöhretini nesirde kazanmıştır. Döneminin meşhur münşîlerinden olduğu hususunda kaynaklar ittifak hâlinindedir⁵¹. Bursalı, “*nesri nazmindan akvâdur*”⁵² derken; Atâyî onun için “*insaf budur ki Tâcizâde Ca’fer Çelebi’den sonra bunlara mu’âdil münşî-i fâzıl gelmemişdür*”⁵³ ifadesini kullanmaktadır. Mehmed Şâhî ise bu konuda oldukça mütevâzî’dir. O, kendisini üli’l-ebşârın nâkıdlarının nazarında i’tibarsız bir çanak çömlek kırıntısı gibi görmekte; baştan sona ayb u kusur içerisinde olduğunu söylemektedir.

“Bu hâzef-rîze-i bi-i’tibâr ki nazar-ı nâkıdân-ı üli’l-ebşârda kem-kıymet ü pestdür. Her ne deñlü ‘ayb u ‘avârı var ise girîbân-ı ma’la’dan dâmen-i ma’la’a varınca hem-vâr u yek-destdür”. (s. 480)

Üslûp sahibi bir sanatçının tek bir temayı, aynı telmihleri kullanmadan defalarca işleyebileceğini savunan Mehmed Şâhî⁵⁴, tekrara düşmeyen ve seci’yi kolay kolay terk etmeyen bir sanatçıdır. Fakat külfetli bir dili vardır. Arapça ve Farsça ibareleri çok kullanması dilini bir kat daha ağırlaştırmaktadır. Eserlerini okurken; Abdülkadir Karahan’ın söylediği gibi; “*bazen Veysî ve Nergisî’ye rahmet okutacak bir iğlâk ve ta’kîd ile karşılaşılır*”⁵⁵.

1.4. Eserleri

Resmî görevleri yanında şiir, nesir, hüsn-i hat, hadis, tefsir gibi alanlarda çalışmayı da ihmâl etmeyen Mehmed Şâhî, ma’zûliyet hayatına rağmen birçok eser vermiştir. Ehl-i dil nazarında makbûl olan kitaplarından bazıları üzerinde çalışma yapılmış, bazıları ise henüz aydınlığa kavuşmamıştır.

1.4.1. Ahsenü’l-hadîs

Müellifin ilk eseri olup manzum kırk hadis tercümesi ve bu hadislerin mensur şerhinden oluşmaktadır. Çeşitli yazma eser kütüphanelerinde çok sayıda nüshası olan eser üzerinde bir doktora çalışması bulunmaktadır⁵⁶.

Pederün emrine itâ’at kıl

⁵¹ Nevîzâde, *age.*, s. 731; Bursalı, *age.*, s. 78; Yıldız, *agm.*, s. 279; Woodhead, “Yazışma Çevreleri: Onyedinci Yüzyıl Başlarında Osmanlı Mektup Yazımı”, (çev. Ali Emre Özyıldırım), *Nesrin İnşası: düzyazıda dil, üslup ve türler*, (haz. Hatice Aynur vd.), İstanbul: Turkuaz Yay., 2010, s. 232.

⁵² Bursalı, *age.*, c. 2, s. 78.

⁵³ Nevîzâde, *age.*, c. 2, s. 731.

⁵⁴ Woodhead, “Ottoman inşaa and the art of letter-writing influences upon the career of the nişancı and prose stylist Okcuzade (d. 1630)”, *Osmanlı Araştırmaları, (Journal of Ottoman Studies)*, c. 7-8, İstanbul, 1988, s. 143.

⁵⁵ Abdülkadir Karahan, *İslam Türk Edebiyatı’nda Kırk Hadis*, Ankara: DİB Yay., 1991, s. 232.

⁵⁶ Yılmaz Öksüz, *Okçuzâde Mehmed Şâhî’nin Ahsenü’l-hadîs’i (İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas, 2016.

Tâ ki cennetde olasın hâlid
 Bu hadîsi buyurdı fahr-i cihân
 طاعث الله طاعث الوالد⁵⁷ (s. 265)

1.4.2. en-Nazmü'l-mübîn fi âyâtî'l-erba'in

Dörtlükler hâlinde kırk ayet tercümesi ve bu ayetlerin mensur şerhinden oluşan eser, peygamberlerle erenlere ait kırk bölümden müterekkibdir⁵⁸. Müellif, Anadolu'da türünün ilk örneği olan bu eseri, daha önce yazdığı *Ahsenü'l-hadîs*'in gördüğü ilgiden dolayı kaleme almıştır⁵⁹. Çok sayıda yazması bulunan⁶⁰ eserin manzum kısmı, *Ahsenü'l-hadîs*'in manzum kısmıyla birlikte yayımlanmıştır⁶¹.

Sa'y idüp kaç'-ı merâtib kılmaga
 Eyle şıdk-ı bâl ile Hakk'a du'â
 Ğayırdan şaňa irişmez menfa'at
 لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى⁶² (v. 28b)

1.4.3. Câmi'u'l-gâyât

Bursalı'nın kaydına⁶³ istinâden müellife ait olduğunu söylediğimiz esere, kütüphane kayıtlarında rastlanılmamıştır.

1.4.4. el-Makâmu'l-Mahmûd

Hadis ilmiyle ilgili Arapça bir eserdir⁶⁴. Şeyhine duyduğu sevginin nişânesi olarak ismini *el-Makâmu'l-Mahmûd* koymuştur. Rik'a hattı ile yazılmış olan eser, yüz elli yedi varaktan oluşmaktadır. Hür Mahmud Yücer ile Mehmet

⁵⁷ Suyûtî, *Câmi'u'l-ehâdîs*, www.mktaba.org, nüsha: b, c, 14, s. 111; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, c. 2, s. 369.

⁵⁸ Nev'îzâde, *age.*, c. 2, s. 731; Âlim Yıldız, "Manzum Kur'an Mealleri", *Geleneğin İzinde*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2013, s. 17.

⁵⁹ Ahmet Sevgi, "Okçuzâde'nin Manzum Kırk Ayet Tercümesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1, Konya, 1994, s. 146.

⁶⁰ Yazma nüshalardan bazıları için bk. Nûruosmâniye Kütüphanesi, no: 117, 2640; Topkapı Sarayı Müzesi, Emânet Hazinesi Böl. no: 612; Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab Böl. no: 100, Hacı Mahmûd Efendi Böl. no: 707; Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, no: 75/2; Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi, no: 601; Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt Böl. no: 537; Yapı Kredi Bankası Kütüphanesi, no: 101.

⁶¹ Okçuzâde Mehmed Efendi, *en-Nazmü'l-mübîn fi Âyâtî'l-erba'in ve Ahsenü'l-hadîs fi'l-ehâdîsî'l-erba'in*, (yay.: Mekteb-i Sultânî 'Arabî muallimlerinden Hâfız Refî'), İstanbul: Dâru't-tabâ'atü'l-âmiri, (257?).

⁶² Necm (53), 39.

⁶³ Bursalı, *age.*, s. 78.

⁶⁴ Bursalı, *age.*, s. 78.

Rûzi tarafından müellif hattı⁶⁵ nazara alınarak tercüme edilmiştir⁶⁶.

1.4.5. Tercüme-i Tuhfetü's-salavât li'l-Kâşifi

Hüseyin Vâiz (ö. 910/1504)'in *Tuhfetü's-salavât* adlı eserinin tercümesidir. Bir mukaddime, on iki fasıl ve bir hâtimededen oluşan eser, isminden anlaşıldığı üzere Peygamber'e salât u selâmın öneminden bahsetmektedir⁶⁷. Woodhead, itmâmı için 1021 (1612) tarihini vermekte⁶⁸; fakat eserin 990 (1582) yılında kaleme alındığı, nüshanın sonunda yer alan şu ifadelerden anlaşılmaktadır.

Bi-ḥamdi'llâh tamâm oldu risâlet
İrişdi dergeh-i ḥakdan 'inâyet
Ümîdüm rabb-i 'izzetden budur kim
Şefâ'at ide ol ḥatm-i risâlet
Anunçün bunuñ itmâmına târiḥ
Dinildi يَا نَبِيَّ اللَّهِ شَفَاعَتْ⁶⁹.

1.4.6. Münşeât

Dîvân-ı Hümâyûn hizmetindeyken komşu devletlerin hükümdarlarına gönderilmek üzere yazdığı mektuplardan oluşan bir mecmuadır⁷⁰. 1038 (1629)'de tamamlanan eser, on ikisi resmî, yaklaşık seksen mektuptan müterekkibdir⁷¹. - Nişancı sıfatıyla yazdığı- III. Mehmed'den İran Şahı'na gönderilmiş iki adet saltanat mektubu ile başlayan eser, I. Mustafa ile IV. Murad'ın cülûslarına dair mektupları da içermektedir⁷². Bursalı'nın ifadesiyle; "otuz cüz kadardur ki, Ferîdun

⁶⁵ Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmûd, no: 2058.

⁶⁶ Okçuzâde Mehmed Şâhî Bey, *el-Makâmu'l-Mahmûd*, (terc.: Hür Mahmud Yücer - Mehmed Rûzi), İstanbul: Dârulhadis Yay., 2006.

⁶⁷ Yazma nüshalarından bazıları için bk. Millî Kütüphane, Yz. No: 06 Mil Yz A 143; Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa, no: 464; Esad Efendi, no: 25, 278; H. Mahmud, no: 3961; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, no: 1479, Kayseri Râşid Efendi, no: 451/3; Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Yz. No: 19 Hk 3211.

⁶⁸ Woodhead, "Okçuzâde Mehmed Şâhî", s. 336.

⁶⁹ Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Yz. No: 19 Hk 3211, [55b].

⁷⁰ Bursalı, *age.*, s. 78; Nev'izâde, *age.*, s. 731. Ayrıca bk. Hasan Gültekin, "İnşâ ve Tarihî Gelişimi", *International Journal of Central Asian Studies*, Volume 13, 2009, pp. 317-341.

⁷¹ Woodhead, *agm.*, s. 336.

⁷² Dolayısıyla kütüphane kataloglarında Mehmed Şâhî'ye ait "Mekâfîb-i Sultân Muhammed Hân" ve "Sûret-i Emr-i Cülûs-ı Sultân Murad Hân" adlı eserler, bu münşeâtta mektuplar olmalıdır. [bk. "Mekâfîb-i Sultân Muhammed Hân": Nûruosmâniye Yazma Eser Kütüphanesi, no: 4976/8, (vr. 42-29); "Sûret-i Emr-i Cülûs-ı Sultân Murad Hân": İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüp., Türkçe Böl., no: 4097 (136 vr.)]

*Bey münşeâtî*⁷³ tarzında bir eser olduğu için ehemmiyyet-i edebiyeye vü târîhîsi müstağnî-i îzahîtir⁷⁴. Müellifin hayatına dair bilgiler içermesi, dönem uygulamalarıyla ilgili görüşlerini ihtivâ etmesi, Hocazâde (Hasancanzâde) ailesinin siyasete müdahale etmesini eleştirmesi gibi hususlar eserin önemli özelliklerindedir⁷⁵. Müellif hattı olduğu sanılan 1039 (1629-30) tarihli nüshası, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, no: 3105'de kayıtlıdır.

1.4.7. Muhtâru'l-ahyâr

İlim ve ilim adamlarının faziletine dairdir. Bir mecmu'anın 73b-81a varakları arasında bulunan Arapça eser, Sultan IV. Murad'a takdim edilmiştir⁷⁶.

1.4.8. Kânûn-ı Cedîd-i Arâzî

Kanûnî Sultan Süleyman'ın fermanlarından özetlenerek oluşturulan eser, arâzi hükümleri, toprak nizamı, mülkiyet meseleleri ve arâzi taksimine dairdir⁷⁷. Çeşitli kütüphanelerde *Kânunnâme*⁷⁸, *Kânunnâme-i Sultan Süleyman Hân*⁷⁹ adlarıyla kayıtlı olup yazmaları mevcuttur.

1.4.9. Dîvân

Müstakimzâde, bir divanının olduğunu söylemekte⁸⁰ ise de kütüphane kataloglarında bu esere rastlanmamıştır.

2. OKÇUZÂDE MEHMED ŞÂHÎ'NİN NESRİ

Süslü nesrin temsilcilerinden olan Mehmed Şâhî, külfetli bir üslûba sahip olmakla birlikte birikimli ve güçlü bir sanatçıdır. Çalışmamızda temel aldığımız *Ahsenü'l-hadîs* isimli eserinde secî'li anlatımı tercih etmiş, kelimelerin ahenk ve uyumuna özen göstermiştir. "*Tâbi'imüñ güzîde-i 'asrı ya'nî Hasan-ı Basrî*"⁸¹, "*kibâr-ı*

⁷³ Ferîdun Ahmed Bey (ö. 991/1583)'in *Münşe'âtü's-selâtin* adlı eseri, ilk Osmanlı padişahından III. Murad'a kadar olan hükümdarların mektuplarının suretlerini ihtiva etmekte olup bu sahada yazılmış eserlerin en büyüğü ve en mükemmelidir. Abdülkadir Özcan, "Ferîdun Ahmed Bey", *DİA*, c. 12, Ankara, 1995, s. 397.

⁷⁴ Bursalı, *age.*, s. 78.

⁷⁵ Woodhead, "Yazışma Çevreleri: Onyedinci Yüzyıl Başlarında Osmanlı Mektup Yazımı", s. 233. Ayrıca bk. Woodhead, "Ottoman inşaa and the art of letter-writing influences upon the career of the nişancı and prose stylist Okçuzade (d. 1630)", s. 143-159.

⁷⁶ Yazma nüshası için bk. Manisa İl Halk Kütüphanesi, Yz. No: 45 Ak Ze 668/5.

⁷⁷ Bursalı, *age.*, s. 78-79.

⁷⁸ Süleymâniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Böl., no: 3535; Es'ad Efendi Böl., no: 2359; Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Böl., no: 96, 97, 98, 99, 100, 114, 135.

⁷⁹ Süleymâniye Kütüphanesi, A. Tekelioğlu Böl., no: 806; Serez Böl. No: 2728.

⁸⁰ Müstakimzâde, *age.*, s. 445.

⁸¹ Öksüz, *agt.*, s. 266 [22a].

ensârdan câmi'-i 'ilm ü 'amel Hazret-i Mu'âz b. Cebel"⁸² gibi ifadeleri çokça kullanan müellif, edebî sanatlardan da istifade etmektedir. Söz gelimi; "sizin hayırlınız, Kur'an'ı öğrenen ve öğretenidir"⁸³ mealindeki hadisi, Hz. Osman'ın rivayet ettiğini söylerken "câmi'u'l-Kur'ân Hazret-i 'Osmân'dan" ifadesini kullanmakta; bu hadisi güle, hadisin geçtiği eseri de gül bahçesine benzetmektedir.

خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ
Gül-zâr-ı aḥbârũñ gül-i bî-ḥârı olan *Şahîḥ-i*
Buhârî'de câmi'u'l-Ḳur'ân Ḥazret-i 'Osmân'dan raḍıya'llâhu te'âlâ 'anh bu 'ibâret
ile rivâyet olunmuşdur". (s. 233)

Muhtevâya edebiyat kisvesi giydirme hususunda çok rahat olan müellif, hayâyı "hayat ağacının büyüğü, hilm ü vakar kâbesinin örtüsü" olarak tanımlar ve güzel ahlâk fidanının onunla neşv ü nemâ bulduğunu söyler. Ve der ki: "hayâ ve utanma güneşinin parlaklığı, ferî ve kuvveti olmasa, güzîde ahlâk meyvesi ham kalır, olgunlaşmaz ve sahibi sayısız lezzetlerden bî-behre vü nasipsiz olur".

"Bir ser-çeşme-i zindegânî vü âbiş-ḥor-ı emân u emânîdür ki nihâl-i mekârim-i ḥıṣâl anuñ feyz-i bî-gâyetinden ḥüsn-i terbiyet alup arz-ı rızâda neşv ü nemâ bulur. Ve âf-tâb-ı şerm ü ḥicâbuñ ferr ü tâbı olmasa meyve-i ahlâḳ-ı pesendîde ḥâm u nâ-resîde ḳalup şâḥibi çâşnî-i 'avâid-i bî-'adîdinden bî-behre vü nevmîd olur". (s. 277)

Arapça-Farsça ibare ve kavramlardan a'zamî ölçüde istifade eden müellif, metni dinî, edebî, bediî, tarihî, tasavvufî unsurlarla süsleyip zenginleştirir. Yoğun olarak isti'mâl edilen bu unsurlar; âyetler, hadisler, isrâiliyât, kelâm-ı kibârlar, atasözleri, deyimler, şiirler, hikâyeler ve kıssalardır.

2.1. Ayetler ve Hadisler

Mehmed Şâhî'nin nesrini süsleyen dinî unsurların başında âyetler ve hadisler gelmektedir. Muhtevâ gereği hemen her konuda âyet ve hadis kullanan müellif, bunların tamamını almak yerine konuya dair kısmını iktibas etmekte, diğer kısımlarını yine ilgili yerlerde zikretmektedir. Bu durum, metnin farklı yerlerinde olduğu gibi aynı paragraf yahut cümle içerisinde de olabilmektedir.

⁸² Öksüz, *agt.*, s. 268 [23a].

⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Kâhire: Dâru'l-hadis, 1416/1995, c. 1, s. 340; Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Dâru Tavkî'n-necât, 1422, c. 6, s. 192; Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr*, Karachi: Câmi'atu'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, 1410/1989, c. 1, s. 333; Ebû Dâvûd, *Müsned*, Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999, c. 1, s. 73; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001, c. 7, s. 267; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, c. 6, s. 256; Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1998, c. 5, s. 23; Dârimî, *Sünen*, Beyrut: Dâru'l-beşâir, 1434/2013, s. 761; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, Mısır: es-Sa'âde, 1394/1974, c. 4, s. 193.

Nitekim ⁸⁴ اَحْرَضَ عَلٰى مَا يَنْفَعُكَ وَلَا تَعْجُزُ ⁸⁵ اَيَّتِيْلَ الَّذِيْنَ يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِيْ سَيَدْخُلُوْنَ جَهَنَّمَ دَاخِرِيْنَ ⁸⁴ hadisinde böyle bir durum söz konusudur.

“Her kimüñ ki menhec-i ‘amelde tehâvün ü kesel-pîşe vü ‘âdeti ve dâhil-i ‘idâd-ı عِبَادَتِيْ عَنْ يَسْتَكْبِرُوْنَ ola dâr-ı bevârda seḫat-ı Melik-i Qaḫhâr’a qarın ve ser-cerîde-i va‘id-i دَاخِرِيْنَ جَهَنَّمَ سَيَدْخُلُوْنَ olur”. (s. 373)

“Şinâ‘ât-ı bedî‘iyyeden leff ü neşr ri‘âyeti mümkündür. Şol tarîk ile اَحْرَضَ وَلَا تَعْجُزُ kavli ki lâzime-i ceḫd ü besâletdür qavîye münâsib ü muvâfıkdur kelâmı ki muḫtezâ-yı ‘ayy ü fesâletdür za‘ife çesbân u mülâşıkdur”. (s. 380)

Mehmed Şâhî'nin bazı âyetleri/ hadisleri manaya hâlel getirmeden küçük lafız değişiklikleriyle kullandığı; kelime eklediği yahut çıkardığı görülmektedir. Tabi bu, âyeti/ hadisi bilmemesinden veya çarpıtmasından değil, telmih yollu kullanmasından kaynaklanan bir durumdur. Meselâ; ⁸⁶ كَا يَتُوْمُ الَّذِيْ şeklindeki âyet, ⁸⁷ اِنَّمَا تُزْرَقُوْنَ وَتُنصَرُونَ بِضَعْفَانِكُمْ hadisinde ⁸⁷ اِنَّمَا تُزْرَقُوْنَ وَتُنصَرُونَ بِضَعْفَانِكُمْ fiili hazfedilerek كَا الَّذِيْ şeklinde yazılmış; ⁸⁷ اِنَّمَا تُزْرَقُوْنَ وَتُنصَرُونَ بِضَعْفَانِكُمْ mahalline بِضَعْفَانِكُمْ kelimesi getirilmiştir.

“... tezyîn-i umûr-ı hevâ-pesend ile dil-i nâ-ḫursendine ilḫâ-i vesvese vü taḫyîl idüp maşra‘-ı hevâ vü hevesde اِنَّمَا تُزْرَقُوْنَ وَتُنصَرُونَ بِضَعْفَانِكُمْ maşrû‘ u maḫbûl ve bâr-gâh-ı ‘adl-i ilâhîde ‘özr-i vâhîsi nâ-maḫbûl olur”. (s. 399)

“Tâ ki her mü‘min-i bî-riyâ müzâvele-i rezîle-i ribâdan i‘râz ve muḫtâc-ı nedâ olan faḫîr-i gedâya i‘ânet ü iḫrâz idüp اِنَّمَا تُزْرَقُوْنَ وَتُنصَرُونَ بِضَعْفَانِكُمْ dostân-ı Ḥudâ olan ‘aceze vü fuḫarâya muḫabbet bereketi ile...”. (s. 397)

Birçok edip gibi o da bazı âyetleri, gerçek anlamıyla, bazılarını gerçek anlamı dışında kullanmaktadır. Meselâ; “*günahkârlar, simalarından belli olacak*”⁸⁸ âyetini, gerçek anlamıyla zikreden müellif, “*oraya vardığımda hiçbir şey bulamaz*”⁸⁹ mealinde olup küfürde direnen kişileri muhatap alan âyeti, “ihlaslı olmadan

⁸⁴ “... bana ibadet etmeyi kibrine yediremeyenler, hor ve hakir olarak cehennemi boylayacaklardır” Mü‘min (40), 60.

⁸⁵ “... sana fayda veren şeyde hırs göster, âcizlik gösterme” Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 8, s. 420, (no: 8777); Müslim, *el-Câmi‘u’s-saḫih*, Beyrut: Dâru İhyâi‘t-türâsi‘l-‘Arabî, c. 4, s. 2052, (no: [2664] 34); İbn Mâce, *Sünen*, Dâru‘r-risâleti‘l-‘âlemiyye, 1430/2009, c. 5, s. 268, (no: 4168); Nesâî, *age.*, c. 9, s. 230, (no: 10382).

⁸⁶ “... [tefecilik yapanlar] kabirlerinden şeytan çarpmış gibi kalkacaklardır...” Bakara (2), 275.

⁸⁷ “... muhakkak ki zayıflarımızla (onların sayesinde) rızıklanır ve yardım görürsünüz” Ebû Dâvûd, *Sünen*, Dâru‘r-risâleti‘l-‘âlemiyye, 1430/2009, c. 4, s. 236, (no: 2594); Nesâî, *age.*, c. 4, s. 305, (no: 4373); Tirmizî, *age.*, c. 3, s. 258, (no: 1702).

⁸⁸ Rahmân (55), 41.

⁸⁹ Nûr (24), 39.

infakta bulunan kişi” ile ilişkilendirilerek gerçek anlamı dışında ele almıştır⁹⁰. Yine ⁹¹ لَا يَغْنَانِ بِرِّحٍ أَيَّتِي، ibret ve nimet anlamında olduğu hâlde müellif, tavır ve ihtiyaçları dengede tutma ile ilgili olarak kullanmıştır.

“Zîrâ hışâl-i beşerde mu‘teber olan tarafı nakîz-ı bağızdan meklu’ ü maşûn ve kemâl-i sedâd u i‘tidâle mülâbis ü maqrûn olup mecârî-i etvâr u evfârında sırr-ı لَا يَغْنَانِ بِرِّحٍ mütekeşşif ü ‘iyân olmağdur”. (s. 251)

Kur’an’da belirli şahısları muhatap alan bir âyeti, muhtelif kişiler yahut hususlar için zikrettiğine de şahit olunmaktadır. Meselâ; Kur’an-ı Kerim’de Hz. Zekeriya ile Hz. Peygamber’i muhatap alan ve “*sabah akşam Allah’ı tesbih etme*” anlamında olan ⁹² بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ âyeti, Hz. Dâvûd’un “*sabah akşam vefat edenlerden ibret alması*” beyanında kullanmıştır.

“... ser-nüvişt-i kalem-i taqdîr olan lemem ü taqşîrüm bir ân endâhte-i çâh-ı nisyân olmayup nefis-i nâ-fermân ve sâir ‘uşât-ı bî-dermân için بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ isti‘fâ vü istiğfâr idecek bir nişâne vü âyet ‘atâ vü ‘inâyet idesin”. (s. 321)

Bazı âyetleri/ hadisleri, konuyla ilgili olduğu için kullanırken; bazılarını, o hadise mazhar olan şahsiyeti taltif için isti‘mâl etmektedir. Konuyla ilgili bazı âyet ve hadisleri de ilgili şahsın makam u mevkiini takdim ederek vermektedir⁹³. Konu “infak olunca sıddîkiyet makamının iltifat görmesi” gibi. Mehmed Şâhî, “Peygamber’in “ailen için ne bıraktın?” sorusuna Hz. Ebû Bekir’in “onlara Allah ve Resûl’ünü bıraktım” demesini”⁹⁴ metin içerisinde şöyle ifade etmektedir:

“... vârişân-ı maqâm-ı şiddîkiyyete nisbet bezl-i mevcûd ve îşâr-ı ser-mâye-i sûd efđal-i a‘mâl-i bir ve أَبَقِيْتُ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا أَبَقِيْتُ لِعِيَالِكِ cevâb-ı hâzırur”. (s. 410)

Mehmed Şâhî’nin nesrinde mecazî yahut teşbih yollu kullanılan âyetler de mevcuttur. Meselâ; Kur’an’da “asma, hurma, zeytin gibi meyve çeşitleri” için zikredilen ⁹⁵ مَثَاقِيمًا وَعَيْرٌ مَثَاقِيمًا ayeti faydalı-faydasız ilim meyveleri için isti‘mal edilmektedir.

“Egerçi efnân-ı fûnûn kaşr-ı haşrdan bîrûn olup şimâr-ı evrâk-ı bî-şümâr mışdâk-ı kerîme-i مَثَاقِيمًا وَعَيْرٌ مَثَاقِيمًا dür. Lâkin meclis-i hûllâna ki şâyeste-i nütef-i bî-husbândur çespân olan ithâf-ı bâkûre-i مَا حُضِرَ بِهِ dür”. (s. 289)

⁹⁰ İlgili âyetlerin kullanımı için bk. Öksüz, *agt.*, s. 374 [71b-72a], 384 [76a-76b].

⁹¹ “Aralarında bir engel olduğu için aslâ birbirine karışmazlar” Rahmân (55), 20.

⁹² “... *sabah akşam [Rabb’ini tesbih et]*” Âl-i İmrân (3), 41; Mü’min (40), 55.

⁹³ Bu tarzda kullanılan bazı ayetler için bk. Öksüz, *agt.*, s. 356 [64b], 473 [119a].

⁹⁴ Dârîmî, *age.*, s. 411, (no: 1807); Ebû Dâvûd, *Sünen*, c. 3, s. 108, (no: 1678).

⁹⁵ “... *benzeyen ve benzemeyen*” En’âm (6), 141.

Müellif, bazı âyetleri lafız açısından ele almakta; şerhini yaptığı hadislerin metnindeki harf veya kelimeleri, bu âyetlerin tefsirinden yararlanmak suretiyle izah etmektedir. Meselâ; “öleceğini bilerek doğurun, yıkılacağını bilerek binâ yapın”⁹⁶ hadisinin metninde geçen للموت وللخراب ve للموت للموت ve للموت للموت kelimesini, “lâm-ı cârre”nin bulunduğu⁹⁷ فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَرَنًا⁹⁸ âyetiyle açıklamaktadır.

“Li'l-mevt ve li'l-harâb kelimelerinde lââm-ı cârre lââm-ı zârûret ve ‘ind-i ba‘zu’n-nuhât nâmı lââm-ı meâl ve lââm-ı ‘âkıbetdür. İbn Hişâm’uñ tahkîk ü i‘lâmı üzre فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَرَنًا âyet-i mu‘ciz-nizâmında olan lââm bu lââm”. (s. 465)

Mehmed Şâhî, pek çok âyet ve hadise de telmih yapmaktadır. Ancak ifade edilmelidir ki; gerek iktibas yöntemi gerekse telmih yoluyla ele aldığı âyetleri/hadisleri, seci’yi aksatmadan ve anlatımın akışını bozmadan kullanmaktadır.

2.2. İsrâiliyât

Mehmed Şâhî, nesirde âyet ve hadislerin yanında isrâiliyât nevindeki sözlerden de istifade etmektedir. Bunlar; geçmiş peygamberlere indirilmiş suhuf, Tevrât, Zebûr ve İncil’den alıntılar ile Peygamber sözleri ve dualarıdır. İslâmî kültüre çeşitli vasıtalarla girmiş olan bu sözler, genelde müellifin naklettiği kıssalar içerisinde geçmektedir. Söz gelimi müellif, “anne-baba hukuku”ndan bahserken; “Tûr’da Rabbi’yle konuşan Musa’nın bârgâh-ı izzetten vasiyyet istemesi üzerine, Rabbi’nin “sana, anneni tavsiye ediyorum, dikkat et onun rızası benim rızam, kızgınlığı da benim kızgınlığımdır”⁹⁸ buyurmasını şöyle ifade eder:

“... bâr-gâh-ı ‘izzetden taleb-i vasiyyet eyledi. Cânib-i Hudâ’dan bi-harf ü şadâ nidâ gelüp ol şeref-yâfte-i رُبُّهُ كَلِمَةً ve bîdâr-dil-i pîş-gâh-ı tenebbühe yedi def‘a أَوْصِيكَ بِأُمِّكَ بِأُمِّكَ peyâmı ilhâm ba‘de سَخَطَهَا سَخَطِي و رِضَائِي مِنْ رِضَائِي ile hâtm-i kelâm olındı”. (s. 268)

2.3. Kelâm-ı Kibârlar

Mehmed Şâhî’nin nesrini süsleyen unsurlardan birisi de sahâbe, tâbi’în, tebeu’t-tâbi’în ve sâir ekâbire ait olan sözlerdir. Bunlardan bazıları yalın hâlde verilirken; bazıları sözün söylenmesine vesile olan hâdise yahut kıssa içerisinde geçmektedir. Kıssa içerisinde olanların bazıları da bir soruya cevap niteliğindedir.

⁹⁶ Beyhakî, Şu‘abu’l-îmân, Mektebetü’r-rüşd, 1423/2003, c. 13, s. 232, (no: 10245); Müttakî el-Hindî, Kenzü’l-ummâl, Müessesetü’r-risâle, 1401/1981, c. 15, s. 773, (no: 43040).

⁹⁷ “Firavun’un ailesinden biri, bebeği bulup aldı; buldukları çocuk, sonunda onların düşmanı ve başlarının derdi olacaktı...” Kasas (28), 8.

⁹⁸ Zemahşerî, Rebî’u’l-ibrâr ve Nusûsu’l-ahyâr, Beyrut: Müessesetü’l-‘a’lemî, 1412, c. 4, s. 254; İbn Vehb, el-Câmî’u fi’l-hadîs, Riyad: Dâru İbnü’l-Cevzî, 1416/1995, s. 204.

Sözü kullanılan büyükler genelde âyet, hadis veya şiirle medh ü senâ edilmekte; akabinde konuya dair sözleri zikredilmektedir. Bazılarının kaynağı belirtilirken; bazıları “bazı hükemâ, bazı fuzalâ, bazı ekâbir” gibi ifadelerle verilmektedir⁹⁹. Meselâ; aşağıdaki söz, bir soruya cevap mahiyetindedir. Müellifin ifadesine göre; basîret sahibi bir kişiye “anne-babaların evladlarına karşı merhamet ü şefkatleri hadsiz iken neden evladları, anne-babalarına âsî ve itaatsiz olur?” denildiğinde; o vukûf sahibi zât, “çünkü; onlar bizden, biz onlardan değiliz” cevabını vermiştir.

“... bir nâkıd-ı başîr-i şâhib-i başîrete dimişler ki bizüm evlâd u ahfâda meyl ü vedâdımız nâ-güzîr ve ‘alâka-i hunüvv ü hanânları şamîm-i cenânda cây-gîr iken ne hikmetdür ki anlaruñ incizâb u itâ‘atleri farç-ı nedretten ¹⁰⁰ كَالْبَلْقِ الْعُفُوقِ ve ekşeri mübtelâ-yı rezîle-i ‘uqûkdur. Ol feylesof-ı şâhib-vuqûf kelâmını bu vechile ta‘lîl ve işbât-ı müdde‘âda bu güne iğâmet-i delîl eylemiş ki لَأَنَّهُمْ مِمَّا وَا لَسْنَا مِنْهُمْ”. (s. 267)

2.4. Atasözleri ve Deyimler

Nesirde atasözleri ile deyimlere de yer veren Mehmed Şâhî, bunları secî’li kullanarak ifadeyi daha akıcı kılmaktadır. Farsça ve Türkçe örnekleri de olmakla birlikte daha ziyade Arapça olanlara rağbet eden müellif, bunları “fehvâ, mesel, mesel-i vârid, mesel-i mantuk” gibi kavramlarla isimlendirmektedir. Tarafımızca bazılarının kaynağı tespit edilememiş olan bu sözler, manayı açıklamak, anlama güç katmak, ifadeyi akıcı kılmak gibi farklı sebep ve yöntemlerle isti‘mâl edilir. Söz gelimi, İbn Hacer’in ilmî konulardaki derin tahkikinden bahseden müellif, onun kalblerde bıraktığı derin tesiri, “taştaki nakış gibi” deyiimiyle ifade eder.

“... İbn Hacer-i ‘Askalânî ki her tahkîk-i ‘amîki kulûb-ı zevi’l-hicirde كَالْتَمَشِ فِي الْحَبْرِ ve gencîne-i Şerh-i Buḥârî’de pinhân u mütevârî olan her nükte-i âbdârî bir kıymetî güherdür. Ḥadîş-i mesfûrda mezkûr olan nefes ‘ibâretinde i‘râb-ı şelâseyi tecvîz ü ta‘yîn ve hâlet-i cerde bedel yâhûd ‘atf-ı beyân olmasını taşriḥ u tebyîn eylemişdür”. (s. 433)

Mehmed Şâhî’nin bazen şahısları medhetmek, anlatımı güçlendirmek için deyiimi geçersiz sayması yani deyimın galat olduğunu söylemesi gibi durumlar da mevcuttur. Meselâ; Hz. Dâvûd’un meslekî yetkinliğini anlatırken “demirin Dâvûd’un elinde ateşe girmeden hamur gibi yumuşamasıyla” “ne yazık ki havanda su dövüyor” deyimının galat olduğunu ifade etmektedir.

“... şan‘at-ı lebûsı ta‘lîm ve keff-i bî-vekefine maḳâlîd-i mu‘cizât-ı bâhireyi teslîm eyledi. Ḥadîd-i şedîd-i tîre-fâm bir vechile nerm ü râm oldu ki مِنْ غَيْرِ

⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Öksüz, *agt.*, s. 101-112.

¹⁰⁰ “Anne-babasına isyanda son nokta gibi”.

هَيْهَاتَ تَضْرِبُ فِي حَدِيدٍ yed-i sehğâ-i sehğâ-şî'ârından hamîr-vâr pehn ü derâz ve
بارد meşel-i vâridi galağ-endâz oldı". (s. 324)

2.5. Şiirler

Mehmed Şâhî, nesirde konunun akışına göre; gerek Arapça gerek Farsça gerekse Türkçe şiirlere yer vermektedir. Ortak özelliği yahut belli kriteri olmayan bu şiirler, meşhur şairlerden olabildiği gibi, ismi duyulmamış şairlerden yahut farklı ilim dallarında isim yapmış ekâbirden de olabilmektedir. Genelde söylenen söze destek mahiyetinde olup cümle sonunda zikredilen bu şiirler, bazen kâide, bazen tasvir, nâdirenden de asıl söylenecek şiirin hazırlayıcısı mahiyetindedir. Söz gelimi; "uzun ömür" bahsinde "övgüye değer olan uzun ömür, nihayeti hidayete karîn olan ömürdür" diyen müellif, sözlerini Mevlânâ'nın dizeleriyle sürdürür.

"Erbâb-ı başîret ü beşârete lemğ u işâret ider ki nesâ-i ta'mîrûn sitâyîş-pezîr olması nihâyet-i karîn-i hidâyet olduğu şürettedür. **Nazm:**

عمرِ خوش در قربِ جان پروردنست

عمرِ زاغ از بهرِ سرکینِ خوردنست¹⁰¹

Ammâ şol tûl-i hayât ki gavâil ü tebi'âtdan mühezzeb ve şâhibi inşîbâb-ı savt-ı 'azâb ile gayr-i mu'azzeb ola". (s. 303)

Konuya dair şiirini zikredeceği zevâtı, "sahâbî-i hasenü't-tabî'a ya'nî Lebîd b. Rebî'a"¹⁰², "andelîb-i gülistân-ı Şîrâz bostân-efrûz-ı hadîka-i râz"¹⁰³ gibi ifadelerle anan müellif, mânâyı gözardı etmeden lafız benzerliklerini de ustaca değerlendirir. Meselâ; "Hz. Halid'in son demlerinde onun hizmetinde bulunan Ebû Derdâ'nın - Hâlid'in ölümü üzerine- içinde bulunduğu güç ahvâli" şöyle dile getirir.

"... infî'âlınden¹⁰⁴ أَعْيُنُ الْجَبِينَا¹⁰⁴ nefrîn ü bed-du'âsı ile terk-i kelâm-ı dünyâ ve sene ihdâ vü 'ısrînde kaçd-ı mele'-i a'lâ eyledi. Hâzret-i Ebu'd-Derdâ **mısrâ'**:

دردا و هزار بار دردا دردا¹⁰⁵

diyüp tenfiz-i veşâyâyı ta'ahhüd ü iltizâm ve bu hizmet-i iğâmet için dâr-ı hicrete teveccüh ü i'tizâm eyledi". (s. 342-343)

Sözlerini şiirlerle örneklendiren Mehmed Şâhî'nin, bir beyit yahut mısrayı

¹⁰¹ "Hoş ömür canın kurbîyet için perverde olduğu ömürdür, karganın ömrü(nün uzunluğu) gübre yemesindedir" Mevlânâ, *Mesnevî*. <http://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar5/sh36/>.

¹⁰² Öksüz, *agt.*, s. 280 [29a].

¹⁰³ Öksüz, *agt.*, s. 352 [62a].

¹⁰⁴ "Korkakların gözleri açılınsın".

¹⁰⁵ "Derdâ ve bin yük evvâh evvâh".

ölçü olarak sözlerini onun ışığında devam ettirdiği de görülür. Meselâ; “avâmın, seçkinlerin meclisindeki tavrını” değerlendiren müellif, Mevlânâ’nın “*ümmetin seçkinlerinin hâlini kendine kıyas etme*” şeklindeki mısrasını ölçü almakta, aksininin “edebi terk” olduğunu söylemektedir.

“... nâ-kesler ba‘z-ı kibâr-ı zevi‘l-i‘tibâruñ ‘alâ tarîķu‘n-nedre mecâlis-i eṣrâf-ı zi‘l-ķadre hâzır ve mübtelâ-yı bâr-ı girân olan aġniyâ vü tûvân-gerânı zâir olduġı ile îrâd-ı naķz ve Şeref-i ‘uzlete isnâd-ı naķŐ iderler ise evvelen **mışrâ‘**:

ķar pākān ra qiyās az khud mķīr¹⁰⁶

fehvâ-yı dil-peżîri üzre her pes-mânde-i mâide-i kemâl kendü hâlini büzürgân-ı rû-Őinâsa kıyâs eylemek terk-i edeb ve hâlvet-serây-ı ‘irfândan bu‘d u hırmânına sebebdür”. (s. 391)

Mehmed Şâhî, muhtelif kaynaklardan alıp secili bir şekilde anlattığı kıssa ve hikâyelerin içerisinde de Şiirlere yer verir. Bu Şiirler, hem anlatıma zenginlik katmakta, hem konuyu daha anlaşılır kılmakta, hem de bahsi daha esrârengiz hâle getirmektedir. Örneġin; “Alkame’nin gece karanlığında Hz. Ömer’i, Hâlid b. Velid sanması” bağlamında bir kıssa¹⁰⁷ anlatan müellif, “Hz. Ömer ile ‘Alkame arasında geceleyin meydana gelen bu hadisenin sabahleyin anlaşıldığını” dile getirmek için kıssa arasında “*her sır ki, gece perdesinde gizlidir, gündüz olduğunda hepsi aydınlanır*” manasında Farsça bir beyit kullanmaktadır. İlgili kısım Şöyledir:

“... Bu hâl ile birbirinden müfârık ve tal‘at-ı Őubh-râstın ufķ-ı çarķ-ı berînden Őârık olup râz-ı rûz âŐikâr ve mihr-i ‘âlem-fürûz perde-der-i Őeb-i târ oldu.

Nazm:

her rāz ke ġe berde Őeb pēnānēst

ķōn rōz Őōd br hēme rōŐn ķōdd

Hâzret-i ‘Ömer rağıya‘llâhu te‘âlâ ‘anh Hâlid’i da‘vet ve hüzür-ı ‘Alķame’de baş-ı bisât-ı mübâsetet idüp didi ki yâ Hâlid ‘Alķame ile ne maķûle muķâvele ve ne ġüne muķâvereye ķaŐd u muķâvele eyledüñ”. (s. 339)

Yukarıda belirtildiği gibi; bazı Şiirler de bir durumu, zamanı veya mekânı tasvir için kullanılmaktadır. Müellif, modern hikâye ve roman tekniğinde olduğu gibi kıssa yahut hikâye girişinde veya arasında tasvir tekniğini kullanmakta ve ilgili öġenin resmini çizerken Őiirlerden faydalanmaktadır. Nitekim “yetim malı yemenin vebâli” beyanında bir rüya¹⁰⁸ anlatan müellif, rüyânın görüldüğü geceyi betimlenirken araya Molla Câmî’nin dizelerini dahil etmektedir.

¹⁰⁶ Mevlânâ, *age*. <http://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh11/>.

¹⁰⁷ Söz konusu kıssa için bk. Öksüz, *agt.*, s. 197.

¹⁰⁸ Söz konusu rüya için bk. Öksüz, *agt.*, s. 202-203.

“Güşâde-çeşmân-ı dūr-bîn ve bîdâr-dilân-ı şâhib-temkînden bir ehl-i dirâyet naql ü rivâyet ider ki bir leyl-i sa‘âdet-meylde ki **nazm**:

زجُنْبُشْ مَرِغْ وَ مَاهِي آرْمِيدِه

خَوَادِثْ پَایِ دَرِ دَامَنْ کَشْسِيدِه

دَرِ اَیْنِ بُوَسْتَانَسَرَايِ پَرِ نَظَارِه

نَآئِنْدِه بَازِ جُوَزِ چِشْمِ سِیْتَارِه¹⁰⁹

nîreng-sâz-ı hayâl ki lu‘bet-bâz-ı perde-i mişâldür. Verâ-i hicâb-ı irâdetden bu şûreti irâet eyledi ki bâzâr-ı rüst-e-ğîz germ ü tîz ve herkes ma‘rîz-ı ma‘zeretde hûn-âbe-rîz olup...”. (s. 402)

Konuya dair sözü, kıssası, şiiri vs. zikredilecek olan bazı şahısların önce şiirlerle medh ü senâ edildiği görülmektedir. Bu hususta genelde Türkçe şiirleri tercih eden müellif yerine göre, Arapça ve Farsça şiirler de kullanmaktadır. Kezâ Hz. Peygamber, -konuya dair sözü ve anlattığı hikâyeler zikredilmeden önce- şu dizelerle medh ü senâ edilmektedir:

“... eşağh-ı kütüb ü mesânîdde olan *Şağîh-i Buğârî*’de kabes-i rivâyet-i îkâd ve fazîlet-i Şeyhâyın’da rağıya’llâhu te‘âlâ ‘anhumâ irâd olınmışdur ki **nazm**:

Nokta-i haţt-ı evvelîn-pergâr

Hâtem-i âferîniş evvel-i kâr

Rûşenâyî-dih-i çerâğ-ı yakîn

Nûr-ı pîşîn ü şem‘-i bâz-pesîn

hâzretleri müşâhedât-ı gaybiyye vü ‘ayniyyeyi keşf ü inbâ eşnâsında buyurdılar ki bir merd-i şahrâ-neverd bir baqar-ı zî-huvâra süvâr olup geşt-i kıfâr...”. (s. 238)

Mehmed Şâhî, bazı şiirleri de “asıl konuya geçildiğini belirtmek yahut konuya dikkat çekmek” için kullanmaktadır. Örneğin; “Hz. Peygamber’in veda haccını edâ ettikten sonra alnından kestiği saçı Hz. Hâlid’e vermesi” hadisesine değinen müellif, “*kıldan ince bin nükte [işte] budur*” mısrasıyla dikkat çekerek, saçı daima sarığında taşıyan Hâlid’in bütün savaşlardan muzaffer olarak ayrıldığını söylemektedir.

“... itmâm-ı menâsik ü tefesden soñra ser-i risâlet-efserlerini beyne’l-halk tirâş u halk itdürüp nâşıye-i hümayûn-ı bereket-nümûnlarını Hâzret-i Hâlid’e erzânî ve bu nevâziş ü iltifât ile beyne’l-ekfâi ve’l-kefâet mazhar-ı ‘izz-i câvidânî buyurdılar. **Mısrâ**’:

¹⁰⁹ “Kuş, balık sestem kesildi, hâdiseler ayağını eteğine çekti, pür-seyir olan evin sahanlığındaki bu bahçede yıldızın gözünden başka açık hiçbir şey kalmadı” Câmî, *Heft Evreng* (Yûsuf u Züleyhâ). <http://library.tebyan.net/fa/Viewer/Text/68260/18>.

هزار نكتة باريكتر زمو اينجاست¹¹⁰

ol şa'rât-ı mu'cize-nümâyî ki hâşşiyet-bahş-ı perr-i hümâ idi. Hâzret-i Hâlid cevfi-i 'imâmesinde ta'biye vü hıyâtet ve şart-ı farç-ı ta'zîm ü tekrîmi tevfiye vü hıyâtet itmekle dâimâ mehâlik-i bî-dermân-ı rüst-e-hîz-nişânda gâlib...". (s. 331-332)

2.6. Hikâyeler ve Kıssalar

Mehmed Şâhî'nin nesirde yararlandığı unsurlardan biri de kıssa, hikâye ve efsâne nevinden dinî-tasavvufî anlatılardır. Kıssadan hisse mahiyetinde olan ve meselenin somut hâle gelmesini sağlayan bu anlatılar, konunun akışına göre zikredilmekte, bazen kıssa içerisinde hikâyeye yer verilmektedir. Müellif, çeşitli kaynaklardan aldığı hikâyeye ve kıssaları; âyet, hadis, isrâiliyât, atasözü, deyim ve şiirlerle zenginleştirmiş, edebî üslûp ve süslü nesirle yeniden kaleme almıştır. Peygamber kıssaları, sahabenin hayatından kesitler, bir hadisin sebep-i rivâyeti, bir rüya gibi hususları ihtivâ eden anlatıların bazılarının kaynağı belirtilirken; bazılarınınki verilmemektedir. Mesela; "itaatin hayırlı işlerde olduğu" beyanında iki kıssa¹¹¹ anlatan müellif, bunlardan birisini "ol kıssa-i 'ibret-fezâ Târîh-i Hulefâ'da bu minvâl üzre icmâl olunmuşdur ki" ibâresiyle kaynağını belirterek anlatırken; diğerine "ki bir gün" ifadesiyle kaynak vermeden başlamaktadır.

"... ki bir gün Mesleme bin 'Abdü'l-melik izhâr-ı naḥvet ü sitiz ve ḡancer-i zehr-âlûd-ı zebânın ser-tîz idüp eşrâf-ı tâbi'in ve meşâhîr-i aşâb-ı yaḡından Ebû Hâzime ki 'ırç-ı şübühâtı ḡusâm-ı şıdḡ u şebât ile ḡâsim idi didi ki taḡt-ı taḡt-ı ḡükûmet..." (s. 346)

Bu anlatıların önemli özelliklerinden birisi de âyet, hadis, şiir, deyim gibi dinî-tasavvufî unsurlarla süslenip zenginleştirilmiş olmasıdır. Bu unsurlar bazen iktibas bazen telmih yoluyla kullanılmaktadır. Nitekim Dâvûd'un mesleğinden bahseden müellif, bu hususta ¹¹²قَدَّرَ فِي السَّرْدِ âyetini iktibas ederken ¹¹³وَعَلَّمْنَا صَنْعَةَ لُبُوسٍ âyetine de telmihte bulunmaktadır. Ayrıca Dâvud'un demiri, ateşe sokmadan bütüğünü söyleyerek de kıssayı deyimlerle süslemektedir.

"... ḡudret ü celâlini izhâr u ibâne ve te'sîr-i fermân-ı السَّرْدِ âhen-i serdi ilâne idüp Hâzret-i Dâvûd'a şan'at-ı lebûsı ta'lîm ve keff-i bî-vekefine maḡâlîd-i mu'cizât-ı bâhireyi teslîm eyledi. ḡadîd-i şedîd-i tîre-fâm bir vechile nerm ü râm oldu ki غير إدخال الثَّار ...". (s. 324)

¹¹⁰ Hâfız, *Divân*. <http://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh177/>.

¹¹¹ İlgili kıssalar için bk. Öksüz, *agt.*, s. 198-199.

¹¹² "... [zırhlar yap] ne ince ne de kalın..." Sebe' (34), 11.

¹¹³ "Biz ona, zırhları yapmayı öğrettik...". Enbiyâ (21), 80.

Hikâyeleri, şiirlerle de süsleyen müellif, bunları, bazen sözün açıklayıcısı/ tamamlayıcısı bazen tasvir mahiyetinde zikretmektedir. “Abbâsî Halifesi Hârûn Reşid’in, keyif aldığı bir beytin şairini araması” beyanında bir hikâyeye¹¹⁴ anlatan müellif, hikâyenin girişinde, halifenin sarayının ahvâlini şiirle tasvir etmektedir:

“... taşhîh-i rivâyet ile maşkûldür ki hulefâ-yı ‘Abbâsiyye’den Hârûn er-Reşid ki kaçır-ı bülend-i hilâfeti de‘âim-i insâf u naşfet ile müşeyyed ve beyne’l-enâm peyâm-ı mekrûmet ü in‘âmı müşeyyid idi. Bir rûz-ı nûzhet-bürûzda ki **nazm**:

قصررا از آندرون در بسته بود

کاز زیارت‌های مردم خسته بود¹¹⁵

sevâkin-i büyût-ı felek-i kıbâba tevcîh-i hîfâb idüp didi ki hayli eyyâm u şühûr belki nice a‘vâm u dühûrdur ki...”. (s. 244)

Müellifin dinî-edebî öğelerle zenginleştirip süslü nesirle yeniden kaleme aldığı kıssalardan birisi -“öleceğini bilerek doğurun, yıkılacağını bilerek binâ yapın”¹¹⁶ hadisi beyanındadır- şu şekildedir:

“Kitâb-ı ‘Arâis’de ‘arâiş-i kelimât-ı dil-firîbe bu gûne arâiş ü zîb virilmişdür ki sulţân-ı cihân-gerd-i sebük-seyr mahrem-i esrâr-ı¹¹⁷ عَلَمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ hazretlerinin mişdâk-ı mazmûn-ı¹¹⁸ فَهْمٌ يَوْمَ عُرُونَ olan bâr-gâh-ı haşr-nümû-dârlarına evâbid-i vuşûş u atyâr ictimâ‘ u ihtifâl ve mecmû‘-ı ins ü cân şamîm-i dil ü cândan itâ‘at-i hâtem-fermânına müsâra‘at u ihtifâd idüp şavvet-i zâbiṭa-i siyâsetinden üsûd ü ârâm me‘men-i âsûdegîde ârâm ve her birini dâm-ı âdl ü dâd ile râm itmiş idi.

جمله مرغان هر یکی اسرار خود

از هنر وز دانش و از کار خود

با سلیمان یک بیک وای نمود

از برای عرضه خود رای ستود¹¹⁹

Nâ-gehân murğân-ı hoş-elhândan verşân, ki nerîne-i kamârî ve şadâ-i gam-güsârî nağme-i çekâvek ü sâr gibi müessir ü sârîdür, tağrîd-i râhat-zâ ile neşid-i tarab-fezâ eyledi. Şâhib-kırân-ı¹²⁰ رُخَاءَ حَيْثُ أَصَابَ muṭlaqu’l-‘inân-ı¹²¹ فَاْمُنُّنْ أَوْ از برای عرضه خود رای ستود¹¹⁹

hulşân-ı nâdî-i vâlâ-cenâbına ismâ‘-ı huṭbe-i hîfâb idüp didi ki bu

¹¹⁴ Söz konusu hikâyeye için bk. Öksüz, agt., s. 185-189.

¹¹⁵ “Sarayı içeriden kapalı idi ve insanların oraya girmesi mümkün değildi”. Mevlâna, *Mesnevî*.

¹¹⁶ Beyhakî, *Şu‘abu’l-îmân*, c. 13, s. 232, (no: 10245); Hindî, *age.*, c. 15, s. 773, (no: 43040).

¹¹⁷ “... bize kuşların dili öğretildi...” Neml (27), 16.

¹¹⁸ “... bir düzen içinde yola koyuldu” Neml (27), 17.

¹¹⁹ “Cümle kuşlar, kendi sırrı, hüneri, bilgisi ve kabiliyetiyle birer birer Süleyman’a râm oldu, ” Mevlânâ, *Mesnevî*. <http://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh66/>.

¹²⁰ “... rüzgâr, onun istediği yere [eser giderdi]” Sâd (38), 36.

¹²¹ “... ister serbest bırak, ister tut; bundan hesaba çekilecek değilsin” Sâd (38), 39.

murğ-ı şîrîn-zebânuñ medlûl-i nağamât u elhânı sizûñ âyîne-i ‘aql-ı münîrûñüzde in‘ikâs-pezîr midür. **Nazm:**

تو چه دانی زبانِ مرغان را

که ندیدی شیخی سلیمان را¹²²

Sekene-i bâr-gâh-ı Süleymânî perde-i ‘acz ü nâ-tüvânîde **mışrâ‘:**

این منطقی طیرست سلیمان دانند

terânesine ser-âğâz ve mağâm-ı istislâmda رسولُهُ kelâmı ile niyâz itdüğünde ol sulţân-ı ‘adîmü’l-meşîl ve muţâ‘u’l-emr-i¹²³ یَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبٍ didi ki bu murğ-ı kem-mikdârûñ kârı ehl-i ğaflet ü cehl ile cidâl ü hîrâb ve kavl-i bâ-hevli و ابنا للخراب و ابنا للموت و ابنا للخراب¹²⁴ (s. 466-467)

Mehmed Şâhî’ nin dinî, edebî, tasavvufî unsurların yanında halk inanışları ve kültürel unsurlardan istifade ettiği de belirtilmelidir. Bir misal; “anne-baba hukuku” bahsinde; “şair Nizâmî’ nin oğluna verdiği öğüdü”, “nazar değene tütsü yapılması inanışı” çerçevesinde anlatan müellif şöyle der: “söz üstadı Nizamî, bu bahanesiz beyitle¹²⁵ ferzâne (bilgili) oğluna nasihat etmekte; onu alçak feleğin nazarından korumak için nasihatın acı sedefotunu (tütsü olarak yakılan) üzerlik

¹²² “Sen kuşların dilini ne bileceksin, geceleyin Süleyman’ı görmedin ki” Sühreverdî, *Akl u Aşk*.

¹²³ “Süleyman için mâbedler, heykeller [havuz gibi çanaklar, sabit kazanlar] yapıyorlardı...” Sebe (34), 13.

¹²⁴ ‘Arâis adlı kitapta câzibeli, alımlı kelimelere böyle süs verilmiştir ki: “bize kuşların dili öğretildi” sırrının mahremi olan Hz. Süleyman’ın, “bir düzen içinde yola koyuldu” âyetinde ifadesini bulan ordusu toplandı. Kuşların, hayvanların, insanların ve cinlerin tamamı cân u gönülden adâlet ü doğruluk dergâhında ona râm olmuştu.

“Cümle kuşlar, kendi sırrı, hüneri, bilgisi ve kabiliyetiyle birer birer Süleyman’a râm oldu, ...”

Aniden hoş nağmeli kuşlardan verşan ki, -kumruların erkeği, dişi ördek ve sığircık kuşunun nağmesi gibi etkili ötüşü vardır- hoş ötüşü ile sanki içe ferahlık veren bir şiir okudu. “Rüzgâr onun istediği yere eserdî” fermânının mazharı ve “onları ister serbest bırak, ister elinde tut; bundan hesaba çekilecek değilsin” dizginin sâhibi, kadri yüce meclisin sâkinleri olan dostlarına hitap edip dedi ki: “bu tatlı dilli kuşun ezgi vü nağmelerinin manası sizin parlak akıl âyînenizde yankı bulmakta mıdır?

“Sen kuşların dilini ne bileceksin, geceleyin Süleyman’ı görmedin ki”.

Huzurundakiler, acziyet perdesinde “bu kuş dilidir, Süleyman bilir” mısrasıyla nağmeye başlayıp itaat makamında “Allah ve Resûl’ü bilir” kelâmıyla arz-ı niyaz edince “onun için mâbedler, heykeller yapıyorlardı” âyetinin namzeti dedi ki: “bu ehemmiyetsiz kuşun kârı, gaflet ü cehâlet ehliyle cidâl ve ürpertici sözü “öleceğini bilerek doğurun, yıkılacağımı bilerek binâ yapın”dır.

¹²⁵ Nizâmî [Leylâ vü Mecnûn, der-nasîhat-i ferzend-i hod]’ nin beyitleri şöyledir:

جایی که بزرگ باندت بود

فرزند من نداشت سؤد

چون شیر بخود سپه شکن باش

فرزند خصال خویشتن باش

tohumu eylemektedir”.

“Şâhib-i nefsi-i ‘iştâmî **mısrâ**‘:

Üstâd-ı sühan-verân Nizâmî

bu ebyât-ı bî-bahâne ile ferzend-i ferzânesine pend ve çeşm-zağm-ı felek-i bî-rahımdan viķâyet için sezâb-ı telh-i naşîhati sipend eylemişdür”. (s. 271)

SONUÇ

Mehmed Şâhî, muhtelif alanlarda eserleri bulunan çok yönlü bir şahsiyet olmakla birlikte münşiliği ile şöhret olmuştur. Nesir sahasında *Ahsenü'l-hadîs*, *en-Nazmü'l-mübîn fi âyâtî'l-erba'în* ve *Münşeât* gibi önemli eserleri olan müellif, üslûp sahibi ve güçlü bir nâsirdir. Fakat son derece külfetli bir üslûbu vardır. Arapça ve Farsça ibareleri çokça kullanması dilini daha da ağırlaştırmaktadır. Hadis, tefsir, tasavvuf, sanat, edebiyat gibi alanlarda birikimi olan Mehmed Şâhî, nesri; âyet, hadis, isrâiliyât, kelâm-ı kibâr, atasözü, deyim, şiir, hikâye ve kıssalarla süslemiş; dinî, tarihî, tasavvufî konuları edebî kisveye büründürerek anlatmıştır. Bununla hem konuyu dinî temele oturtmakta hem somutlaştırıp akla yaklaştırmakta hem de hayal gücüne imkân tanımaktadır.

Süslü nesirle kaleme aldığı eserlerde aynı telmihleri kullanmadan pek çok konuya yer vermesi ve seci'yi aksatmaması nesre istidâdı bakımından önemlidir. Metinde âyet, hadis, deyim gibi dinî-edebî ibareleri çok yoğun kullanması; nesri, Arapça-Farsça şiirlerle süslemesi; çeşitli kaynaklardan aldığı efsane, kıssa, hikâye vs. anlatıları süslü nesirle yeniden yazması ve bütün bunları seci'ye uydurması özgünlüğünün göstergesidir.

Son söz niyetine; süslü nesrin önemli bir mümessili olan Mehmed Şâhî, “sözün güzel, endamlı ve ölçülü olmasını yeğlemiş, anlatım bakımından ince, zarif ve edâlî olmasına önem vermiştir. Söz/ anlam sanatlarıyla süsleyerek tesirli ve zengin kılmuş; fakat sözü, örtülü ve muğlak söylemiştir.

KAYNAKLAR

Afyoncu, Erhan, “Müteferrika”, *DİA*, c. XXXII, Ankara, 2006.

_____, “Nişancı”, *DİA*, c. XXXIII, Ankara, 2007.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Kâhire: Dâru'l-hadis, 1416/1995, I-VIII.

Âsafî Dal Mehmed Çelebi, *Şecâ'atnâme*, (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2007.

- Beyânî Mustafa b. Cârullah, *Tezkiretü's-şu'arâ*, (haz. İbrahim Kutluk), Ankara: TTK Yayınları, 1997.
- Beyhakî, Ebû Bekir, *es-Sünenü's-sağîr*, Karachi: Câmî'atu'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, 1410/1989, I-IV.
- _____, *Şu'abu'l-îmân*, Mektebetü'r-rüşd, 1423/2003, I-XIV.
- Buhârî, *el-Câmî'u's-sahîh*, Dâru Tavkî'n-necât, 1422, I-IX.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matba'a-i 'Âmire, 1333, I-II.
- Dârimî, *Müsned (Sünen)*, Beyrut: Dâru'l-beşâir, 1434/2013.
- Ebû Dâvûd, *Müsned*, Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999, I-IV.
- _____, *Sünen*, Dâru'r-risâleti'l-'âlemiyye, 1430/2009, I-VII.
- Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ ve Tabakâtü'l-asfiyâ*, Mısır: es-Sa'âde, 1394/1974, I-X.
- el-Hac Mehmed Ârif Efendi (Emîn Efendi), *Menâkıb-ı Kethüdâzâde*, (haz. Hasan Gürkan - Hür Mahmut Yücer), İstanbul: İnsan Yayınları, 2009.
- Gültekin, Hasan, "İnşâ ve Tarihî Gelişimi", *International Journal of Central Asian Studies*, Volume 13, 2009.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Katalogu*, Ankara, 1972.
- Hâfız, *Dîvân*. <http://ganjoor.net/hafez/ghazal>.
- İbn Mâce, *Sünen*, Dâru'r-risâleti'l-'âlemiyye, 1430/2009, I-V.
- İbn Vehb, *el-Câmî'u fi'l-hadîs*, Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1416/1995.
- İpşirli, Mehmet, "Kadıızâde, Ahmed Şemseddin", *DİA*, c. XXIV, Ankara, 2001.
- Karahan, Abdülkadir, *İslam Türk Edebiyatı'nda Kırk Hadîs*, Ankara: DİB Yayınları, 1991.
- Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şuarâ*, (haz. İbrahim Kutluk), Ankara: TTK Yayınları, 1989, I-II.
- Köksal, Fatih, *Klâsik Dönem Osmanlı Nesri*, İstanbul: Kriter Yayınları, 2009.
- Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, (haz. Cemal Kurnaz - Mustafa Tatçı), Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, (haz. Nuri Akbayar), İstanbul: KB & TV Yayınları, 1308/1996.
- Mevlânâ, *Mesnevî*, <http://ganjoor.net/moulavi/masnavi>.
- Molla Câmî, *Heft Evreng*, <http://library.tebyan.net/fa/Viewer/Text>.

- Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, I-V.
- Müstakimzâde Süleyman Sa'deddîn, *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul: Devlet Matba'ası Yayınları, 1928.
- Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fi Süneni'l-akvâli ve'l-ef'âl*, Müessesetü'r-risâle, 1401/1981, <http://www.raqamiya.org>.
- Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001, I-X.
- Nev'izâde Atâyî, *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-Şakâik*, (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul: Çağrı, Yayınları, 1409/1989.
- Okçuzâde Mehmed Efendi, *en-Nazmü'l-mübîn fi Âyâti'l-erba'in ve Ahsenü'l-hadîs fi'l-ehâdisi'l-erba'in*, (yay.: Mekteb-i Sultânî 'Arabî muallimlerinden Hâfız Refî'), İstanbul: Dâru't-tibâ'ati'l-'âmire, (257?).
- Okçuzâde Mehmed Şâhî, *Ahsenü'l-hadîs*, Mevlânâ Müzesi Türkçe Yazmaları, Yz. No: 655.
- Okçuzâde Mehmed Şâhî Bey, *el-Makâmu'l-Mahmûd*, (terc. Hür Mahmut Yücer - Mehmet Rûzi), İstanbul: Dâruhâdis Yayınları, 2006.
- Öksüz, Yılmaz, *Okçuzâde Mehmed Şâhî'nin Ahsenü'l-hadîs'i (İnceleme-Metin)*, (yayımlanmamış doktora tezi), Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas, 2016.
- Özcan, Abdülkadir, "Ferîdun Ahmed Bey", *DİA*, c. XII, Ankara, 1995.
- Özcan, Tahsin, "Mehmed Efendi, Mâlûlzâde", *DİA*, c. XXVIII, Ankara, 2003.
- Selânikî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânikî*, (haz. Mehmet İpşirli), Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Sevgi, Ahmet, "Okçuzâde'nin Manzum Kırk Ayet Tercümesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1, Konya, 1994.
- Suyûtî, Celâleddîn, *Câmi'u'l-ehâdis*, www.mktaba.org, nüsha: b.
- Şemseddîn Sâmi, *Kâmûsu'l-a'lâm*, İstanbul: Mihrân Matba'ası, 1306.
- Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, I-X.
- Tatçı, Mustafa - Yıldız, Musa, *Aziz Mahmud Hüdâyî, Dîvân-ı İlahiyat*, İstanbul: H Yayınları, 2008.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed, *el-Câmi'u'l-kebîr (Sünen)*, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1998, I-VI.
- Woodhead, Christine, "Okçuzâde Mehmed Şâhî", *DİA*, c. XXXIII, Ankara, 2007.
- _____, "Ottoman inşa and the art of letter-writing influences upon

the career of the nişancı and prose stylist Okcuzade (d. 1630)", *Osmanlı Araştırmaları, (Journal of Ottoman Studies)*, c. VII-VIII, İstanbul, 1988.

_____, "Yazışma Çevreleri: Onyedinci Yüzyıl Başlarında Osmanlı Mektup Yazımı", (çev. Ali Emre Özyıldırım), *Nesrin İnşası: düzyazıda dil, üslup ve türler*, (haz. Hatice Aynur vd.), İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2010.

Yıldız, Alim, "Manzum Kur'an Mealleri", *Geleneğin İzinde*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.

_____, Alim, "Okçuzâde Mehmed Şâhî ve Manzum Kırk Hadis Tercümesi: Ahsenü'l-hadîs", *Geleneğin İzinde*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.

Yılmaz, Fehmi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Gökkuşbe Yayınları, 2010.

Yılmaz, Hasan Kâmil, "Aziz Mahmud Hüdâyî", *DİA*, c. IV, Ankara, 1991.

Zemahşerî, *Rebî'u'l-ebrâr ve Nusûsu'l-ahyâr*, Beyrut: Müessesetü'l-'a'lemî, 1412.